

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

Sofya
21-23 Nisan 2000

Editor
Ali Çaksu

Önsöz
Ekmeleddin İhsanoğlu

PC/1 – 2002/1

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi
Seri No:8

ISBN= 92-9063-108-2 (Türkçe edisyon için)
ISBN= 92-9063-109-0 (Yabancı dil edisyon için)
ISBN= 92-9063-110-4 (Set)

İslâm Konferansı Teşkilâtı (İKT)
İslâm Tarih, Satiat ve Kültür
Araştırma Merkezi (İRCİCA)

Adres:
Barbaros Bulvarı
Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
Beşiktaş

Posta Adresi:
P.K. 24, 80692 Beşiktaş İstanbul – Türkiye

Tel: 0212 259 17 42
Faks: 0212 258 43 65
E-posta: ircica@superonline.com
Vcb-sitesi: <http://i/ircica.org>

Sayfa Düzeni ve Dizgi: Acar Taşlak
Kapak: Hatice Polat
Basıldığı yer: Yıldız Matbaacılık, Yayıncılık ve Ticaret A.Ş., 2002, İstanbul

İRCİCA KÜTÜPHANESİ KATALOG FİŞİ

Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
(21- 23 Nisan 2000: Sofya)
Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
Tebliğleri ! editor Ali Çaksu; önsöz Ekmeleddin İhsanoğlu.-
İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merckzi, 2002.

X, 447s.: res., hrt.; 24sım.- (İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak
ve İncelemeleri Dizisi Seri No:8)

ISBN: 92-9063-109-0
1. Medeniyet, İslâm - Balkan Ülkeleri 2. Medeniyet, Türk -
Balkan Ülkeleri, I. K.a. II. Çaksu, Ali (ed.) III. İhsanoğlu,
Ekmeleddin (önsöz) IV. (Seri)

949

BALKAN MÜSLÜMANLIĞINDA GAZİ-DERVİŞLERİN ROLLERİ VE SARI SALTUK ÖRNEĞİ

Mehmet Demirci

*Geldikti bir zaman Sarı Saltık'la Asya'dan
Bir bir Diyâr-ı Rûm'a dağıldık Sakarya'dan
Yahya Kemal*

Hayat bir mücâdeledir. İnsanlık tarihi de baştan sona bir mücâdeleden ibârettir. Bazen haklı bazen haksız, bazen doğru bazen yanlış; insanlar, kavimler, milletler birbirleriyle yarışmaya devam etmektedirler. Biz istesek de istemesek de bu mücadele olacaktır. Hayvanlar âleminde kıyasıya ve çok acımasız biçimde cereyan etmekte olan hayat kavgasının, insanlar arasında daha insanca ve medenîce olması beklenir. Bu özelliğe uyan topluluklar ve milletler insanlığın hâfızasında iyi isim bırakırlar.

Tarihte Türklerin batıya doğru devamlı bir hareketlilik içinde olduğu görülür. İslâmiyet'i kabul ettikten sonra ise, Asya içlerinden Önasya ve Balkanlar'a yönelmeleri sadece siyasî ve ekonomik sebeplerle olmamıştır. Burada dînî ve ideolojik âmiller bilhassa dikkati çeker. Artık bu seferler “kuru kavga” için olmayıp yüce bir idealin hizmetindedir; “İlâ-yı kelimetullah” yani Allah'ın adını yüceltme ve daha ötelere götürme düşüncesi, fetihlerde ve dini yaymada başta gelen âmillerdendir.

GAZİ-DERVİŞ / ALP-EREN

Türkler İslâmiyet'i iyice benimseyince, İslâmiyet ile kendi kültürleri arasında her sahada güzel eserler veren bir sentez vücuda getirdiler. Bunların en önemlisi, eski Türk destanlarında yüceltilen “alp” tipinin, “gazi” tipi hâline gelmesidir.¹ Müslüman Türklerin batıya doğru akınları sırasında fetihler, yerleşme ve İslâmlaştırma daha insanî ve medenî ölçüler içinde cereyan etmiştir. Bunda “gazi-derviş” veya “alp-eren” denen zümrelerin ve bu zümrelere istikamet veren inanışın etkili olduğu bir gerçektir. “Dervişlik” ve “savaşçılık”, iki farklı, hattâ

¹ Bk. Fuat Köprülü, “Alp” maddesi, *İA*, I, s. 379, MEB, İstanbul 1965; Orhan F. Köprülü, “Alp” *TDV İA*, II, s. 525, İstanbul 1989; Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3, Tıp Tahlilleri*, s. 112, Dergâh yayınları, İstanbul 1991.

uzak kavram gibi düşünülebilir. Ancak Anadolu'nun fethi ve İslâmlaşım Türkleşmesi sırasında, bu iki anlayışın ve kavramın birleşerek yeni bir terkip oluşturduğu görülür. Türklerdeki geleneksel kahraman ve savaşçı "alp" tipinin Müslümanlıktaki karşılığı "gazi" kelimesidir. Buna bir de "dervişlik" eklenerek, "gazi-derviş" veya "alp-eren" tipi ortaya çıkmıştır.

Ribat, başlangıçta hudut boylarında kurulan bir tür karakol demektir. "Ribat" kelimesi ile anlaşılan mânâ bir istihâle geçirdi. Buna uygun olarak, o mekânlarda bulunan kimseler zaman içinde, hem cihat (rakiple savaş), hem de mücâhede (kendi nefsiyle savaş) ile uğraşan adam hüviyetini kazandılar.² Sonraki devirlerde bu ribatlar "hemen umumiyetle ribat müessislerinin ve oraya mensup mücâhit dervişlerin mezarlarını ihtivâ ediyordu."³

Menkıbelerde anlatılan şekliyle Anadolu'nun fethinde vazife alan gazi-dervişler, ellerinde tahta kılıçlarıyla, baş açık ayak yalın, coşkulu bir ruh hâli içinde savaşlarda ön saflarda yer alarak askerinin mânevîyatını yükseltirlerdi (tahta kılıç, amacın insan öldürmek değil, onu kazanmak olduğunun sembolüdür). Bunlar kahraman, gözü pek, aynı zamanda insancıl olup şevceci duygulara sahiptirler.

Gazavatnâme türü eserlerde görüldüğü üzere bu kişiler şenliğe gider gibi savaşa giderler. Düşünceleri, "*Ne cân endîşesi ne nân ümîdi / İki cihanda bir cânân ümîdi*" olarak ifade edilir.⁴ Ömer Seyfeddin'in "Başını Vermeyen Şehit" adlı nefis hikâyesi, bu konudaki inanışların Balkan topraklarında da devam ettiğini gösteren bir örnektir.⁵

Bu gazi-dervişleri biraz daha yakından tanımak istersek görürüz ki, onlar münzevî ve tufeylî tipler değildir. Bir çok köye ismini veren bu gönül erleri, el emeği ve alın teri ile dağ başlarında toprak açıp yerleşmişler, bağ bahçe

² Bk. Georges Marçais, "Ribat", *IA*, IX, s. 737; Fuat Köprülü, "Ribat", *Vakıflar Dergisi*, II, s. 267, Ankara 1942.

³ Köprülü, "Ribat", a.g.y.

⁴ Bk. Ağâh Sırrı Levend, *Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey Gazavatnâmesi*, s. 280, Ankara 1956.

⁵ Bk. Ömer Seyfeddin, *Seçme Hikâyeler I*, s. 4, MEB 1000 Temel Eser, İstanbul 1974. Bu kitabın takdim yazısında imzası bulunan Şenay Kırhallı'nın belirttiğine göre, Ömer Seyfeddin'e "Başını Vermeyen Şehit" hikâyesinin konusunu, *Peçevi Tarihi*'nden alarak yazmayı teklif eden, Balkan kökenli mütefekkir-şair Yahya Kemal'dir (bk. a.g.e., s. XII). Hikâyedeki olay Grişgal kadısının kaleme aldığı bir destanda manzum olarak anlatılır. Bk. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I, s. 252-257, haz: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.

yetiştirmişlerdir. Daima batya doğru ilerleyen Türk akınları ile birlikte, bunlar da sınır boylarında zâviyeler kurmuşlardır. Bu zâviyelerde asker besledikleri gibi, sırasında pâdişahları kabul etmişler, siyâsî nüfuzlarını onların hizmetine sunmuşlardır. Fütûhatın başarılması, yalnız teşkilâtî ve muharip ordu ile olmayıp, bu misyoner dervişlerin halk kütleleri arasındaki propaganda faaliyetleri de bu işte önem taşır. *Âşıkpaşazâde Tarihi*'ndeki "gâziyân-ı rûm", diğeri tarihlerdeki "alp-erenler" bunlardır.⁶

Köprülü'nün ifadesiyle söyleser: "Tahta kılıçlarıyla kâfirlere karşı harp eden, maiyyetindeki bir avuç mürid ile binlerce kişilik düşman ordularını ezen, kaleler alan, (...) bu mücahid Türk mutasavvıfları.." oldukça aktif bir manzara arzeder.⁷

Bu dervişler cihad sırasında bir kahraman oldukları gibi, aynı zamanda manevî bir lider görünümündedirler. Toprağa yerleşip, ekip biçip, bir de zâviye yaparak oranın Türkleşip İslâmlaşmasını sağladıkları, ayrıca dinî ve sosyal düzenin de koruyucusu oldukları görülür. Anadolu'nun fethi yıllarında, askerî fethin yanında bir de mânevî fetih denebilecek bir başka kültür olayı daha vardır ki, kahramanları, işte tanıtmaya çalıştığımız bu insan tipleridir. Daha sonraki yüzyıllarda bu "alp-erenler"ın gazaları, sürekli zenginleştirilip idealize edilerek her güç döneminde örnek alınmış, gerek seferde asker arasında, gerekse halk içerisinde anlatılmıştır.⁸

RUMELİ / BALKANLAR

Rumeli ve Balkanlar'ın İslâmlaşmasında da bu misyoner derviş gruplarının oynadığı rol büyüktür.⁹ Gazi-dervişlerin bir kısmı Anadolu'nun uc noktalarında, yani Bizans sınırlarında yaşayan Türkmen boylarının fetihlerine katılmışken, bir kısmının da Rumeli'deki Osmanlı gazileri arasında çarpıştıkları görülür. Bunlar, hâtıraları halk arasında sürüp gelen velilerdir.¹⁰

⁶ Ömer Lütfi Barkan "Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, II, s. 282-285, Ankara 1942.

⁷ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 253-252, Ankara 1984.

⁸ Kemal Yüce, *Saltuk-nâme'de Tarihi Dîvân ve Efsânevî Unsurlar*, s. 3, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1987.

⁹ Ö. L. Barkan, *a.g.e.*, s. 283.

¹⁰ Bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, s. 15, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1984.

Düzenli ordularla Rumeli'ye adım atan Gazi Süleyman Paşa için söylenen şu beyit, anlatılmak istenen inanış ve düşüncenin bir tezâhürü sayılır:

*Kerâmet gösterip halka sûya seccâde salmışsın
Yakasın Rumeli'nin dest-i takvâ ile almışsın¹¹*

“Takvâ eli” ve ihlâs ayağıyla adım atılan Rumeli ve Balkan toprakları o kadar benimsenmiş ve sevilmiştir ki, taşı, toprağı ve nehirleriyle bile yeni imanın temsilcisi gibi düşünülmüştür. **Âşık Çelebi**, muhteşem Tuna şiirinde şöyle der:

*Kişver-i kâfirden iman ehline akub gelir
Kibleye tutmuş yüzünü bir müselmandır Tuna.¹²*

Gazi-derviş tipinin faaliyetlerinin Balkanlarda daha uzun sürdüğü ve daha etkili olduğu anlaşılıyor. Balkanlı şair **Yahya Kemal** şöyle der: “Üsküp bir evliyâ şehri idi. Halkı rivayet eder ki, ya Bağdat'ta bir evliyâ fazla imiş, yahut Üsküp'te. Ulemâ henüz bunu halledememiş.” Yahya Kemal şöyle devam eder: “Lâkin Üsküb'ün evliyası hep cengâverdiler. Türbelerinin duvarlarında bir insanın taşıyamayacağı kadar ağır ve büyük paslı kılıçlar, kalkanlar, zincirler asılı dururdu. (Bukağılı Baba, Cafer Baba, Gazi Baba, Haydar Baba gibi).”¹³

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yerinde yaptığı araştırmalar yanında, özellikle cihad defterlerindeki verilere dayanarak tesbit ettiğine göre, Bulgaristan'da 174 adet tekke ve zâviye bulunmaktaydı.¹⁴ Sadece Şumnu'nun içinde yer alan tekke-zâviye sayısı 12'dir ki, bu mühim bir miktar sayılır.¹⁵ Bunlar arasında ismi en çok bilinen birkaç tanesi şöyledir: Haskova (Hasköy)'da **Otman Baba** tekkesi, Deliorman'da dağların ve yeşilliklerin arasında bir vâdi dibine gömülmüş **Demir Baba** tekkesi, Sofya yakınında **Bâli Baba** türbe ve tekkesi (son yıllarda önce yıktırılmış, yerine sembolik bir mezar yapılmıştır), ve Varna-Balçık arasında **Akyazılı Sultan** âsitanesi.¹⁶

¹¹ Bu beytin nâzımı olarak, Şeyh Edebalı'nın oğlu Şeyh Mahmud gösterilir. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 561, TTK, Ankara 1994. Bu kişi aynı zamanda Mevlid nâzımı Süleyman Çelebi'nin büyük babası ve Orhan Gazi'nin kayın pederidir. Bk. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, II, s. 274, Ötüken, İstanbul 1977.

¹² Şiirin tamamı için bk. *Büyük Türk Klâsikleri* (Âşık Çelebi mad.), c.III, s. 420, Ötüken – Söğüt, İstanbul 1986.

¹³ Yahya Kemal, *Hâtıralarım*, s. 46, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1973.

¹⁴ M. İpşirli, “Bulgaristan'da Vakıflar”, *TDV İA*, VI, s. 403.

¹⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, IV, s. 107, İstanbul 1982.

¹⁶ Semavi Eyice, “Bulgaristan'da Türk Mimarisi”, *TDV İA*, VI, s. 406-407. Yahya Kemal 1921'de yayınlanan “Balkan'a Seyahat” yazısında şunları söyler: “Şimdi Kınjojova denilen Bâli Efendi mesiresi berbad bir

Evliya Çelebi'ye göre **Akyazılı, Ahmet Yesevi** halifelerindendir. **Hacı Bektaş Veli** ile Bursa'ya geldi. Pravadi'de Müslüman Dobruca kralından izin alıp Batova vadisinde yerleşti. Türbesi şifa kaynağıdır.¹⁷ Araştırmacılara göre Akyazılı, Balkan Müslümanlığında payı olan gazi-dervişlerdendir. Bu alp-erenin ordunun önderi olarak batrya doğru akınlarda ilk merhalede Anadolu'daki bir kasabaya (belki de Adapazarı'ndaki Akyazılı'ya) gelip oradan buraya sıçramış olması muhtemeldir.¹⁸

SARI SALTUK

Balkan Müslümanlığında yeri olan derviş-gazilerin en meşhuru Sarı Saltuk'tur. Bir proto-tip olarak kendisini daha yakından tanımakta fayda vardır. Balkanlar'ın İslâmiyet'le tanışması on üçüncü yüzyıla dayanır. Dobruca bölgesine gelip yerleşen Sarı Saltuk ve arkadaşları Müslümanlığı buralara getirmişlerdir.¹⁹ Yahya Kemal'in "Mâverâda Söyleniş" adlı şiiri şu mısralarla başlar:

*Geldikti bir zaman Sarı Saltık'la Asya'dan
Bir bir Diyâr-ı Rûm'a dağıldık Sakarya'dan²⁰*

Bugünkü bilgilerimize göre **Sarı Saltuk**, Anadolu Selçuklularının inkıraz devirlerinde (XIII. yüzyılda) yaşar. Başlangıçta Sinop'ta, sonra Kefe'de bulunur. Bilâhare Tuna kıyılarında ve Edirne'de karar kılar. Buralarda 40 sene kalarak Rumeli'yi İslâmlaştırmayı başlıca gaye edinir. Sonradan Osmanoğulları zamanında bu bölgenin Müslüman diyarı olacağını keramet gözüyle anlar ve adamlarına müjdeler.²¹

---

varış olmuş. Bulgarlar istilâda Bâli Efendi'nin dergâhını hemen kiliseye çevirmişler, Veliyyullah'ın türbesini de yok etmişler. Lâkin Bâli Efendi, türbesinin bozulduğu gece papazı çarpmış, kötürüm etmiş. Tekrar mezarını çıkarmışlar (...) Bulgar köylülerinin Bâli Efendi'ye itikadı var." Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 163-164.

¹⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c.III, s. 349-350, Dersaadet İkdâm Matbaası, 1314. Evliya Çelebi 1062/1652 yılında bu türbeyi ziyareti sırasında sırtından dolayı biraz rahatsız olduğunu, bir fâtiha okuyarak hatırlama düşen şu beyti duvara yazdığını, biraz uyuyup terledikten sonra iyileştiğini yazar. Beyit şöyledir:

*Humma elemîn çektim yok zerrece dermânım
Himmet bana şimdî Akyazılı Sultanım*

¹⁸ Bk. Semavi Eyice, "Akyazılı Sultan Asitanesi", *TDV İA*, II, 302; E.H. Ayverdi, *a.g.e.*, IV, s. 16.

¹⁹ Ömer Turan, "Balkan Türkleri'nin Dini Meseleleri", *Türk Dünyasının Dini Meseleleri*, TDV, Ankara 1998, s. 197.

²⁰ Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbeimiz*, s. 113, İstanbul 1961. Şiirin geniş açıklaması için bk. Mehmet Demirci, *Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf*, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

²¹ Bk. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, nu.27, s. 430-437, Ankara 1943; Kemal Yüce, *Saltuk-nâme*, s. 100.

Sarı Saltuk'un tarihî kişiliğinden çok menkıbevî şahsiyeti önem taşır. Onun bu yönünü, **Cem Sultan**'ın isteğiyle **Ebu'l-Hayr Rumi**'nin derleyip kaleme aldığı *Saltuk-nâme* adlı kitaptan öğreniyoruz.²² Osmanlıların XV. yüzyıldaki Rumeli fetihlerinin menkıbevî hikâyeleri de Sarı Saltuk'a mal edilerek *Saltuk-nâme*'ye konmuştur. Buna göre Sarı Saltuk: a) Kerâmetler gösteren bir velî, b) Kâfirlerle savaşan bir gazi, c) Cinlerle ve devlerle uğraşan bir masal kahramanıdır.²³ O, yabancıların dillerini ve dinlerini bir râhip kadar bilir; türlü türlü yollarla onların şehirlerine, kiliselerine, hükümdar saraylarına girer. Rahip kıyafetleriyle kiliselerde vaazlar verir. Çeşit çeşit kerâmetler gösterir. Dört kitabı hatmetmiştir. Kur'an'ın yanı sıra İncil'i de ezbere okur.²⁴

Sarı Saltuk amacını gerçekleştirmek için öyle büyük bir ideal ve inanca sahiptir ki, bu uğurda cenâzesinin bile vazife görmesini sağlamıştır. Şöyle ki: Saltuk ölümünden sonra gömüldüğü yerin tam olarak bilinmesini istemez. Oğullarına şunu vasiyet eder: Vefat edince yedi ayrı tabut hazırlayacaklardır. Birinde naaşı bulunacak, ötekiler boş olacaktır. Tabutlardan her biri uzaklara, çeşitli bölgelere götürülüp oralarda defnedilecektir. Maksudı oraların, kendisini sevenlerce ziyaret edile edile zamanla İslâm-Türk hâkimiyetine girmesini sağlamaktır.²⁵ Evliya Çelebi'ye göre bu tabutlar şöyle tevzi edilmiştir: 1- Moskof ülkesi, 2- Lehistan'da Danıska iskelesi, 3- Çek diyarında Proniçe, 4- İsveç'te Piyvake, 5- Edirne'de Babaeski, 6- Boğdan'da Bozova kalesi, 7- Dobruca.²⁶

Sarı Saltuk'un mezar, makam veya türbelerinin sayısı "yedi" rakamını çoktan aşmıştır. Okıç, bunları şöyle sıralar: 1. Arnavutluk'ta Kroya (Akçahisar)'da, 2. Ohri Gölü kenarında Sveti Naum Manastırı'nda, 3. Kosova ile Arnavutluk sınırı arasındaki Has bölgesinde, 4. Bosna'da Mostar civarında Blagay köyünde,²⁷ 5. Yunanistan'da Korfu adasında, 6. Romanya'da Babadağı şehrinde, 7. Dobruca'da

²² Bk. *Saltuk-nâme I-III*, haz. Şükrü Halûk Akalın, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1987-1990; Ayrıca bk. Kemal Yüce, *a.g.e.*

²³ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında...*, s.52.

²⁴ Kemal Yüce, *Saltuk-nâme* 'de..., s. 184.

²⁵ Bk. F. Babinger, "Sarı Saltuk Dede", *İA*, X, s. 221.

²⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 136-137. Hasluck, Saltuk'un yedi makamından dördünün Türkler'le meskûn bölgelerde (Trakya, Bulgaristan, Romanya ve Kırım), üçünün de Hristiyan Avrupa'da olduğunu yazar. Bk. *Bektaşilik Tetkikleri*, şev. Ragıp Hulûsi, s. 68, İstanbul 1928.

²⁷ Mostar şehrine yakın bir saatlik mesafede Blagay kasabasında dik kayalıkların dibinde bir tekke. Buna nehrinin kıyısında. Bu tekkenin türbesinde Sarı Saltuk ve müridi Açık Baş'ın yattığına inanılır. Bk. Mahmut Şevki (M. Erol Kılıç), "Blagay'daki Tekke", *İlim ve Sanat Dergisi*, sayı: 15, Eylül-Ekim 1987.

Kaligra'da, 8. Türkiye'de Edirne-Babaeski'de, 9. Anadolu'da Bor şehrinde.²⁸ Görüldüğü gibi bu tekkelerin ikisi dışında yedi tanesi Balkan topraklarındadır.

“Babadağı”, adını Sarı Saltuk Baba'dan almıştır. Osmanlı padişahlarından II. Bayezid Saltuk Baba'nın türbesini tamir ettirerek yanına bir câmi yaptırmış ve geniş arazi vakfetmiştir. Kanuni Süleyman, Boğdan seferi sırasında (1538) burada birkaç gün kalmış ve türbeyi ziyaret etmiştir.²⁹

Dobruca/Kaligra'daki Sarı Saltuk türbesini 1640-41 yıllarında ziyaret eden Evliya Çelebi, o sırada hasta ve yorgun olduğundan sekiz ay müddetle orada kalır ve iyileşir. *Seyahatnâme*'nin bu bölümünde Sarı Saltuk ve menkıbeleri hakkında geniş bilgi verir.³⁰

SALTUK BEKTAŞI MI?

Konumuzun esası bakımından fazla önem taşımamakla birlikte, Sarı Saltuk'un Bektaşılığı hakkındaki iki farklı görüşü belirtmeden geçemeyeceğim. Baştan beri sözünü ettiğimiz, Balkanlardaki veli tiplerinin medfun bulunduğu türbe ve makamların hemen hemen tamamı “Bektaşî” olarak bilinir: Sarı Saltuk da bunlardandır. İslâm tarikatleri arasında Bektaşîlik'in Balkanlar'daki nüfuzu ve etkisi bilinen bir gerçektir.

Sarı Saltuk'la ilgili olarak, pek çok benzerinde olduğu gibi, tarihle menkıbe ve efsane arasında büyük farklılık bulunabilir. Sarı Saltuk menkıbeleri zamanla Bektaşî velâyetnâmelerine karışmıştır. Okîç'e göre, Sarı Saltuk'un Bektaşîlik ile hiçbir ilgisi olmadığı halde, vefatından hayli sene sonra kurulan bu tarikatın menâkıbnâme ve velâyetnâmelerinde bir Bektaşî velisi gibi telâkki olunmaktadır.³¹

²⁸ Tayyib Okîç, “Sarı Saltuk Hakkında Bir Fetva”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.I, s. 52-53.

²⁹ Münir Aktepe, “Babadağı”, *TDV İA*, IV, s. 371; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, s. 366-369. Evliya burayı 1652'de ziyaret eder. Türbe kapısının sağında “Geliniz bâb-ı muallâyı ziyaret ediniz” yazılı olduğunu söyler. İçerisini tasvir eder: Çok temiz, ve bakımlıdır. Kıymetli kitaplar ve levhalar vardır. İçinde ve civarında temiz, bilgili, ahlâklı çok sayıda insan bulunmaktadır. Bk. s. 369.

³⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, s. 133-139.

³¹ Okîç, *a.g.e.*, s.59.

E.H. Ayverdi'nin düşüncesi şöyledir:

Yazılışı Saltuk Bay'ın tarihinden 300 sene sonra olan Evliyâ seyâhatnamesi onun Bektaşî olduğunu söyler. Tabîî bu ancak 300 sene sonraki vaziyeti gösterebilir. Zira nasıl kabil olabilir ki, o Horasan veya Buhara'dan, Sinop'tan, Kırım üstünden buraya gelmiştir; büyük tarih ve sene farkı bir tarafa, Hacı Bektaş Veli'yi Anadolu'da görecek bir güzergâh takip etmemiştir. Ama bilâhare o da, ... XVI. asırda Balım Dede'nin işe katışmasından sonraki Bektaşî Dedegân kolu, bütün bu uzak veya hücre yerlerdeki türbelere mânen, maddeten el koymuş, kendi dangalarını vurmıştır. Bunun misalleri sonsuzdur.³²

Önemli olan bu ocakların, bir şekilde varlığını ve etkisini sürdürmüş olmasıdır. O bakımdan buraları sahiplenen ve yaşatan Bektaşîlere, Türk kültürü adına minnet ve şükran borçluyuz.

Sarı Saltuk için **Ebussuud Efendi**'nin (ö.1575), "kadid olmuş bir keşiştir" şeklinde bir fetvasından söz edilirse de³³ bu fetvanın gerçek olamayacağı belirtilmiştir.³⁴ Kanuni devrinin bu meşhur şeyhülislâmının, aynı zamanda hocası olan bir başka büyük şeyhülislâm **İbn Kemal**'in (ö.1534) bu konudaki kanaatlerinden habersiz olduğu düşünülemez. İbn Kemal (Kemal Paşazâde), Kanuni Süleyman'ın Mohaç seferini anlatırken Sarı Saltuk ve arkadaşlarından övgüyle bahseder. Onların Sinop'tan gemilerle Dobruca'ya geçtiklerini, kendisinin "emîr-sûret, fakîr-sîret" azizlerden olduğunu, Diyâr-ı Bulgar ve Eflak'a akın ettiğini, aç ve muhtaçları doyurduğunu yazar.³⁵

³² E.H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, I, 19.

³³ Tayyib Okıç, a.g.y.

³⁴ Yusuf Ziya Yürükan, "Bir Fetva Münasebetiyle Fetva Müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk". *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.I, sayı: 2-3, Ankara 1952.

³⁵ Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman, X. Defter*, haz. Şefaettin Severcan, TTK yayını, Ankara 1996, s. 281. İlgili bölümün metni şöyledir: "Ol ucada bâzâr-ı kâr-zâr dağılıp savaş kumâşına revâç kalmayıp metâ-i cihad kesad bulcâk, cevâhir-i zevâhir-i ganâyim ü sevâyime râğûb olup, sevâb-ı cemil ü ecr-i cezî-i cihâda tâlib olanlar, deryây-ı gazâyâ tâlib Sinob'dan, Samsun'dan gemilerle Rumili cânibine geçdiler. Dobrica kırî didikleri yerde şâhib-i vilâyet, tâc-dâr-ı iklim-i kerâmet Saru Saltuk sultânın ki, havârik-i âdât-ı kahire vü bevârik-i kerâmât-ı bâhireyle zâhir olan emîr-sûret, fakîr-sîret azizlerdendi (*Hark-ı âdetten idüp hurka / Terk-i dünyâdan eylemişler tâc / Tâc-dâra yoğ ihtiyaçları / Taht u tâc ıssı onlara muhtâc*). Yanına müctemi' olmuşlardı, ol mâlik-i zâd-ı takvâya vü sâlik-i şâh-râh-ı cihâda cemîsi mutî u münkad olup, gûş-ı hûş ile fermân-ı vâcibül'iz'ânını müstemî' olmuşlardı. Diyâr-ı Bulgara vü Eflâğa, irâğ u yakîn dimez ilgâr ü akın ider yürürüdi. Tâzî-sûvâr Oğuz gâzileriyle gazâ yazılarında tek ü tâz idüp velîme-i ganîmetde aç muhtâc komaz târâc aşına doyururdu."

ORTAK ZİYARETGÂHLAR

Balkan kültür tarihinde Sarı Saltuk'un bir önemli özelliği daha dikkati çeker. O da, türbe ve makamlarının farklı din mensupları tarafından ziyaret edilmesi ve çeşitli ölçülerde benimsenmiş olmasıdır.

Evliya Çelebi, Sarı Saltuk'a Baba Sultan, Sarı Saltuk Sultan, Kelgra Sultan dendiğini belirtir ve: "Amma kâfir diyarında Esved Nikola derler. Bütün Hristiyan milletleri itikad ederler" demektedir.³⁶ Örneklerine başka yerlerde de kısmen rastlanan bu duruma göre: "Balkanlar'da Dobruca bölgesinde bir Türkmen kolonisinin iskânını sağlayan Sarı Saltuk... orada eskiden mevcut Saint Nicolas kültürüyle özdeşleştirilmişti... Hasluck'un "iki taraflı perestîşgâhlar" dediği pek çok türbe... eski hristiyan aziz kültlerinin Türk velî kültürleriyle birleşmesinden doğmuştur."³⁷

Bu konuda daima kendisine atıfta bulunulan Hasluck'a göre: "Sarı Saltuk umumiyetle Aya Nikola'ya temsil eder. Rumeli'nin şark taraflarında bu azizin nâmına ihyâ edilmiş bazı kiliseleri işgal ettiği anlaşılmaktadır." Ohri gölü üzerinde Aya Naum manastırı, Sarı Saltuk diye bilinir. Korfu'da Aya Spridon, Arnavutluk'ta Naum ve Spridon isimindeki Hristiyan azizleri aynı şekilde kabul edilir.³⁸ Ayrıca Sarı Saltuk vaktiyle Aziz Georges, sonra Aziz Elias, Aziz Simeons ve Kara Konjolos ile bir tutulmuş idi.³⁹

Bu iki taraflı ziyaretgâhlar sadece Sarı Saltuk'la sınırlı olmayıp, çok sayıda başka veli için de söz konusudur. Meselâ başta zikri geçen Akyazılı Baba, Aya Atanasyos'a (Sveti Tanaş) çevrilmiştir. Teselya'da Velensisto civarında Ali Sultan türbesi Hristiyanlarca Aya Yorgi olarak, Kalkandelen'de Sersem Ali Baba (Harabâtfi Baba) türbesi Aya Elyas, Üsküp'te Karaca Ahmed tekkesi Aya Yorgi olarak ziyaret edilmektedir. Sofya civarındaki Bali Efendi'ye Bulgar köylülerinin itikadı olduğunu Yahya Kemal yazar.⁴⁰ Ayverdi ise aynı yerin "Müslüman, Ortodoks, müslim ve gayri

³⁶ *Seyahatnâme*, II, s. 137.

³⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 12; F. V. Hasluck, *Bektaşilik Tetkikleri*, çev. Ragıp Hülûsi, İstanbul 1928, s. 69-70.

³⁸ Hasluck, *a.g.e.*, s. 68-75; Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 41, İstanbul 1961.

³⁹ F. Babinger, "Sarı Saltuk Dede", *İA*, X, s. 221.

⁴⁰ Y. Kemal, *Hatıralarım*, s. 164.

müslim çingene taifesi” tarafından akın akın ziyaret edilmekte olduğunu 1964’te gördüğünü belirtir.⁴¹

Bu kabil örnekleri çoğaltmak mümkündür. Her iki dinin kuralcı mensuplarının bu tür tezâhürleri hoş karşılamayacağı açıktır. Ancak hayatın akışı ve sosyolojik gerçekler çok defa kuralları zorlar ve aşar. Herkesin temel itikadı kendisi için saklı kalmak üzere, sosyal bir vâkıa olarak, bu nevi ortak merkezlere daha sıcak bakmalıyız diye düşünüyorum. Oralarda, farklı dinden insanlar kendinden bir şey buluyorsa ve bu merkezler dostluğu, yakınlaşmayı sağlıyorsa, müspet vazife görüyorlar demektir. Sarı Saltuk ve benzerlerinin temel değerlerinden olan mistik/tasavvufî bakış açısında bu anlayışa yer olduğuna inanıyorum. Farklı kültür ve inançtan insanları birleştirici ve kaynaştırıcı bu tür merkezlere her zaman ihtiyacımız olacaktır.

KAYNAKÇA

1. AKTEPE, Münir, “Babadâğı”, *TDV İA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)*, IV.
2. AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa’da Türk Mimarî Eserleri I-IV*, İstanbul 1982.
3. BABİNGER, F. “Sarı Saltuk Dede”, *İA (Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi)*, X.
4. BARKAN, Ömer Lütfî, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942.
5. BEYATLI, Yahya Kemal, *Çocukluğum Gençliğim Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*, Fethî Cemiyeti, İstanbul 1973.
6. BEYATLI, Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbe*, İstanbul 1961.
7. *Büyük Türk Klâsikleri*, III, Ötügen – Söğüt, İstanbul 1986.
8. CUMBUR, Müjgân, “Saltuknâme’nin Türk Milliyetçiliğindeki Yeri ve Üçüncü Nüshasına Dair”, *Millî Kültür*, sayı: 1, Ocak 1977, Ankara.
9. DEMİRCİ, Mehmet, “Tarih Şuuru ve Derviş Gaziler Hakkında”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı: 20, Ağustos 1988, İstanbul.
10. DEMİRCİ, Mehmet, *Yahya Kemal ve Mehmed Âkif’te Tasavvuf*, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.
11. EBÛ’L-HAYR Rûmî, *Saltuk-nâme*, I-III, haz. Şükrü Halûk Akalın, Kültür Bakanlığı, Ankara 1987-1990.
12. EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, Dersaadet İkdâm Matbaası, 1314.
13. EYİCE, Semavi, “Bulgaristan’da Türk Mimarisi”, *TDV İA*, VI.
14. EYİCE, Semavi, “Akyazılı Sultan Âsitânesi”, *TDV İA*, II.
15. HASLUCK, F.V. *Bektaşîlik Tevâkîfleri*, çev. Ragıb Hulûsi, İstanbul 1928.
16. İPŞİRLİ, Mehmet, “Bulgaristan’da Vakıflar”, *TDV İA*, VI.
17. KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3 Tıp Tahlilleri*, Dergâh, İstanbul 1991.
18. KEMALPAŞAZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*, haz. Şefaattin Severcan, TTK, Ankara 1996.
19. KÖPRÜLÜ, Fuad, “Alp”, *İA*, I.
20. KÖPRÜLÜ, Fuad, “Ribat”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942.
21. KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984.
22. KÖPRÜLÜ, Fuad, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten*. No. 27, Ankara 1943.
23. KÖPRÜLÜ, Orhan F. “Alp”, *TDV İA*, II.
24. LEVEND Ağâh Surtî, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-nâmesi*, Ankara 1956.
25. MARÇAIS, Georges, “Ribat”, *İA*, IX.

⁴¹ E. H. Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimarisi*, IV, s. 101.

26. OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Halk İnançları ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*. Kültür Bakanlığı. Ankara 1984.
27. OKIÇ, Tayyip, "Sarı Saltuk Hakkında Bir Fetva", *Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.I. Ankara 1952.
28. ÖMER SEYFEDDİN, "Başını Vermeyen Şehit", *Seçme Hikâyeler*, I, MEB 1000 Temel Eser. İstanbul 1974.
29. ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, II, Ötüken, İstanbul 1977.
30. PEÇEVİ İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.
31. ŞEVKİ, Mahmut (M. Erol Kılıç), "Blagay'daki Tekke", *İlim ve Sanat Dergisi*, sayı. 15, İstanbul 1987.
32. TURAN, Ömer, "Balkan Türkleri'nin Dini Meseleleri", *Türk Dünyasının Dini Meseleleri*, TDV. Ankara 1998.
33. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK, Ankara 1994.
34. YILDIZ, Feridun, "Sarı Saltuk Dede", *Türk Kültürü*, no. 209-210, Ankara 1980.
35. YÜCE, Kemal, *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1987.
36. YÜRÜKAN, Yusuf Ziya, "Bir Fetva Münasebetiyle Fetva Müessesesi Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk". *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.I, sayı: 2-3, Ankara 1952.